

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ У СТРУКТУРІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

М. Ступень¹, д. е. н., професор
ORCID ID: 0000-0002-7599-8261

Н. Ступень², д. е. н., доцент
ORCID ID: 0000-0003-1238-4016

Р. Таратула¹, к. е. н., доцент
ORCID ID: 0000-0002-6943-382X

З. Рижок¹, к. е. н., ст. викладач
ORCID ID: 0000-0003-0733-5658

¹Львівський національний аграрний університет

²Національний університет «Львівська політехніка»

© М. Ступень, Н. Ступень, Р. Таратула, З. Рижок, 2019

<https://doi.org/10.31734/agrarecon2019.01.092>

Ступень М., Ступень Н., Таратула Р., Рижок З. Науково-теоретичні підходи до ефективного використання земель сільськогосподарського призначення у структурі регіональної економіки

Обґрунтовано теоретико-методологічні підходи в межах наукової дискусії з питання ефективного використання земель сільськогосподарського призначення за економічними та екологічними показниками з огляду на трансформаційні процеси розвитку земельних відносин із метою зростання економічного потенціалу регіонів. Запропоновано науково-теоретичне обґрунтування соціально-економічного розвитку регіону на основі максимального залучення земельного потенціалу відповідно до природно-сільськогосподарського районування з використанням даних державного земельного кадастру та проведення землеустрою. Розроблено структурно-логічну модель сталого землекористування регіону на основі застосування системи економічних, екологічних, адміністративних, землепорядних та інших заходів щодо ефективного використання земель регіону, що відчутно впливає на рівень капіталізації земельних ресурсів й дає змогу коригувати просторові напрями розвитку господарських підсистем відповідно до концепції сталого розвитку землекористування. Розкрито чинники, що впливають на ефективність використання земельних ресурсів, зокрема, характеризують якість ґрунту, ступінь придатності земельної ділянки до залучення у господарське використання та до її обробітку, вплив держави на використання земель, співвідношення попиту і пропозиції на ринку землі та правовий режим використання земельної ділянки. Систематизація літературних джерел та підходів до вирішення проблеми ефективного використання земельно-ресурсного потенціалу регіонів засвідчила, що на рівні місцевих і регіональних органів влади потрібно розробити й затвердити програми щодо охорони земель, збереження й відтворення родючості ґрунтів. Встановлено, що основними причинами незадовільного стану використання та охорони земельних ресурсів у регіонах є надзвичайно високий економічно та екологічно необґрунтований рівень господарського освоєння територій, а також незадовільний стан правового й технічного забезпечення, що регулює використання та охорону земель.

Ключові слова: ефективне використання, землі сільськогосподарського призначення, регіон, земельні відносини, землеустрій, землекористування.

Stupen M., Stupen N., Taratula R., Ryzhok Z. Scientific and theoretical approaches to efficient use of agricultural land in the regional economic structure

In the article the theoretical and methodological approaches within the scientific debate regarding the effective use of agricultural land for economic and environmental performance because of the transformation process of

development of land relations in order to increase economic potential. The scientific and theoretical substantiation of the socio-economic development of the region based on the maximum attraction of the land potential in accordance with the natural and agricultural zoning using the data of the state land cadastre and land management is proposed. The structural-logical model of sustainable land use in the region based on the application of economic, environmental, administrative, land and other measures for the effective use of land in the region, significantly affect the level of capitalization of land resources and allows you to adjust the spatial directions of economic subsystems according to the concept of sustainable development land use. The factors influencing the efficiency of the use of land resources, in particular, characterize the quality of the land, the degree of suitability of the land plot for involvement in economic use and its cultivation, the state's influence on land use, the ratio of demand and supply in the land market and the legal regime of land use. The systematization of literary sources and approaches to solving the problem of the effective use of land-resource potential of the regions has shown that at the level of local and regional authorities, it is necessary to develop and approve programs for land conservation, conservation and reproduction of soil fertility. It was established that the main reasons for the unsatisfactory state of use and protection of land resources in the regions are the extremely high economically and environmentally unjustified level of economic development of the territories, as well as the unsatisfactory state of legal and technical support that regulates the use and protection of land.

Key words: *efficient use, agricultural land, region, land relations, land management, land use.*

Постановка проблеми. Однією з основних проблем є відсутність інституційних умов для розвитку регіонів та успішного впровадження комплексних структурних реформ на регіональному рівні через зміцнення конкурентоспроможності регіонів та ефективного використання їхнього земельно-ресурсного потенціалу (Рижок, 2015). Тому використання земель сільськогосподарського призначення в структурі регіональної економіки потребує нагального вирішення проблем економічної та екологічної ефективності з метою зростання економічного потенціалу регіону, адже земля в сільськогосподарському виробництві виступає активним елементом, що пояснює її економічне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання організації ефективного використання земельних ресурсів за умов їхнього відтворення та охорони за допомогою адміністративно-управлінських рішень на сучасному етапі здійснення земельної реформи, формування ринкової економіки вивчали такі науковці, як П. Борщевський (1998), О. Гуторов (2010), Й. Дорош (2011), О. Костишин (2011), О. Ульянченко (2015), М. Федоров (2009) та ін. Зокрема, П. Борщевський (1998) звертає увагу на підвищення ефективності використання відтворення й охорони земельних ресурсів регіону. Модель соціально-економічного розвитку регіону, коли забезпечуються задоволення зростаючих матеріальних потреб населення та високо-

ефективне використання земельно-ресурсного потенціалу, а сукупне антропогенне навантаження на земельні ресурси не перевищує самовідновлюваний потенціал ґрунтів, визначає, на думку О. Гуторова, поняття «сталого розвитку землекористування». Дослідники Й. Дорош та М. Стецюк (2011) запропонували напрями підвищення ефективності сільськогосподарського землекористування на регіональному рівні та засади територіального планування землекористування. Як вважає О. Костишин (2011), для забезпечення ефективного, екологічно безпечного використання земельних ресурсів необхідно оптимізувати структуру посівних площ з урахуванням нових виробничо-інноваційних та агроландшафтних підходів до організації сільських територій та аграрних природно-господарських умов відповідних регіонів, а О. Ульянченко переконує, що ефективною організаційною формою розвитку конкурентоспроможного аграрного бізнесу є об'єднання суб'єктів у регіональні інноваційні кластери. Для забезпечення оптимізації структури та підвищення ефективності землекористування сільськогосподарських підприємств М. Федоров (2009) пропонує розробити й затвердити на рівні місцевих і регіональних органів влади програми щодо охорони земель, збереження й відтворення родючості ґрунтів (2009).

Постановка завдання. Перед нами поставлено завдання дослідити питання екологічної та економічної ефективності вико-

ристання земель сільськогосподарського призначення та обґрунтувати теоретико-методологічний підхід до комплексного оцінювання їхнього стану на регіональному рівні.

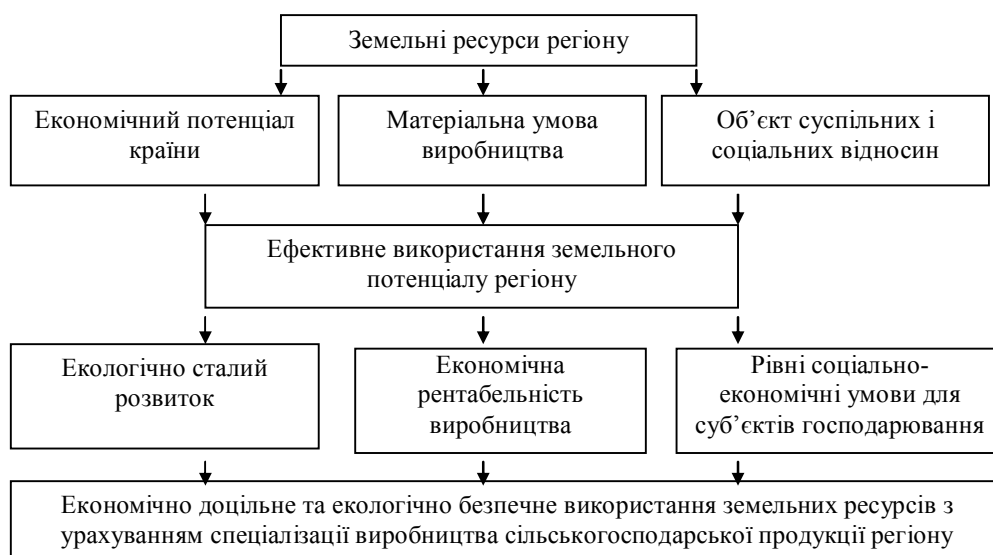
Методика дослідження та матеріали. Для обґрунтування теоретико-методологічних основ ефективного використання земельних ресурсів у контексті регіональної економіки було використано такі методи, як монографічний – у дослідженні оцінки стану та ефективного використання земельних ресурсів; діалектичний – для абстрагування проблем використання земельних ресурсів та асоціативного пошуку їхнього вирішення; аналізу та синтезу – для вивчення механізму раціонального використання земель; абстрактно-логічний – під час дослідження сутності й змісту процесу оцінювання ефективного використання земель сільськогосподарського призначення, визначення системи землекористування, а також системний підхід – для вибору чинників, які відображають стан землекористування.

Виклад основного матеріалу. Для реалізації земельної політики держави, раціонального формування системи землеволодіння і землекористувань, функціонування економічного, екологічного та ринкового механізму

регулювання земельних відносин на регіональному рівні важливу роль відіграє стратегія з підвищення ефективності використання земельних ресурсів (Stupen and Ryzhok, 2018). Підвищення ефективності використання земель є однією з необхідних умов забезпечення збалансованого співвідношення екологічних, економічних і соціальних факторів суспільного розвитку на основі врахування властивостей земельних ресурсів та їхньої цінності.

У контексті ефективного використання земельних ресурсів регіон слід розуміти як цілісну територіальну систему природно-ресурсного потенціалу у сфері сталого регіонального розвитку, виходячи з інтересів регіональних потреб, а не економіки країни відповідно до природно-сільськогосподарського районування з використанням даних державного земельного кадастру та проведення землеустрою.

Ми пропонуємо науково-теоретичне обґрунтування соціально-економічного розвитку регіону як складової державного регулювання земельних відносин на основі максимального залучення земельного потенціалу регіонів, що складає економічний потенціал країни та є матеріальною умовою виробництва, об'єктом суспільних і соціальних відносин (рис. 1).

*Рис. 1. Обґрунтування ефективного використання земельного потенціалу регіону.**

* Розроблено авторами.

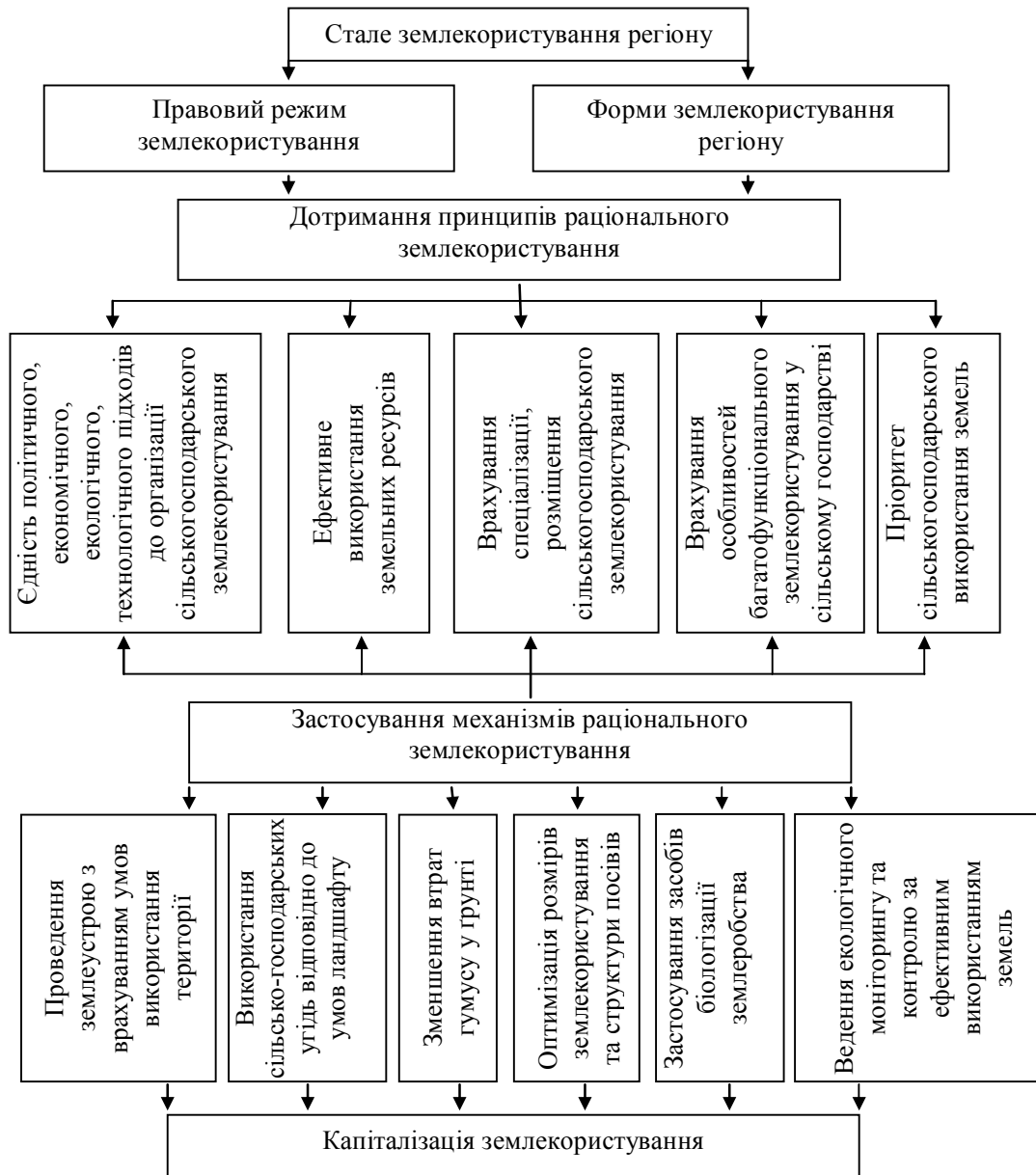

Рис. 2. Структурно-логічна модель сталого землекористування регіону.*

* Розроблено авторами.

Цілеспрямоване застосування системи економічних, екологічних, адміністративних, землевпорядних та інших заходів щодо ефективного використання земель регіону відчутно впливає на рівень капіталізації земельних ресурсів, що дає змогу певним чином коригувати просторові напрями розвитку господарських підсистем відповідно до концепції сталого розвитку землекористування (рис. 2).

В Україні з огляду на трансформаційні ринкові перетворення національного економічного простору передусім необхідно створити механізми державної регіональної політики використання та охорони земельних ресурсів щодо підвищення ефективності економіки землекористування з орієнтацією на стимулювання регіонів до саморозвитку.

З погляду вчених, під час визначення економічної ефективності використання зе-

мель необхідно враховувати низку чинників, зокрема:

1) економічна ефективність повинна оцінюватися на підставі системи економічних законів і законів природи;

2) під час визначення економічної ефективності необхідно враховувати, з одного боку, колективні й особисті інтереси землекористувача і землевласника, а з іншого – суспільні інтереси;

3) оскільки земля є елементом навколишнього природного середовища, під час економічної оцінки необхідно враховувати умови відтворення родючості (Дивнич, 2012; Третяк, 2004).

Ми вважаємо, що ці чинники необхідно доповнити й іншими, що впливають на ефективність використання земельних ресурсів:

1) спроможність ґрунтового покриву земельної ділянки (поля) продукувати певний обсяг урожаю. До них передусім відносять показники, що характеризують якість ґрунту – їхній фізичний, хімічний склад, фізико-хімічні властивості, параметри мікробіологічної активності, рівень залягання ґрунтових і підґрунтових вод, а також ступінь еродованості й засміченості насінням бур'янів, активності шкідників, наявності протіерозійних об'єктів та меліоративних систем. Окремо слід визначити вплив кліматичних чинників;

2) ступінь придатності земельної ділянки до залучення у господарське використання та до її обробітку – місце розташування земельної ділянки, її рельєф, розмір та конфігурація. У сучасних умовах господарювання обов'язковим є визначення культуртехнічного стану угідь та їхньої відповідності існуючому напрямку використання (необхідності трансформації угідь);

3) вплив держави на використання земель – фіскальна політика (розмір та порядок сплати податків і зборів), заходи економічного стимулювання сільгоспвиробників

(дотації, субвенції, пільги тощо), заходи примусу (можливі наслідки контрольних приписів у результаті природоохоронних, антимонопольних заходів), внесення відомостей про ділянку до державного земельного кадастру, розвитку та регулювання ринкової інфраструктури;

4) співвідношення попиту і пропозиції на ринку землі, їхні обсяги, динаміка цін на землю, рівень інфляції, попиту та цін на сільськогосподарську продукцію, ступінь їхньої волатильності, а також спосіб відчуження (через пряму купівлю (продажу), на аукціоні тощо), що впливає на розмір трансакційних витрат;

5) правовий режим використання земельної ділянки (наявність обтяжень і обмежень).

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків. Незадовільний стан використання та охорони земельних ресурсів у регіонах спостерігаємо через: надзвичайно високий економічно та екологічно необґрунтований рівень господарського (передусім сільськогосподарського) освоєння територій; значну землемісткість основних галузей економіки; нерівномірне сільськогосподарське освоєння територій; інтенсивний розвиток деградаційних процесів; стихійне формування нових типів землекористувань у ринкових умовах через оренду земельних часток (паїв), які характеризуються нестабільністю, дрібноконтурністю й черезсмужжям; недостатність земель природно-заповідного та іншого природоохоронного, рекреаційного, оздоровчого та історико-культурного призначення; високий рівень техногенного забруднення навколишнього середовища, недостатній розвиток екологічної інфраструктури; відсутність програм комплексного вирішення питань щодо використання та охорони земель; незадовільний стан правового й технічного забезпечення, що регулює використання та охорону земель.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

Борщевський, П. П., Чернох, М. О., Заремба, В. М., Коренюк, П. І. та Князьков, О. П. 1998. *Підвищення ефективності використання, відтворення і охорони земельних ресурсів регіону*. Київ: Аграрна наука.

Гуторов, О. І. 2010. *Проблеми сталого землекористування у сільському господарстві: теорія, методологія, практика: монографія*. Харків: Едема.

Дивнич, А. В., 2012. Формування ринкової вартості земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств. *Технологічний аудит та резерви виробництва*, 1(3), с. 38–43.

Дорош, Й. М. та Стецюк, М. П. 2011. *Напрями підвищення ефективності сільськогосподарського землекористування на регіональному рівні (на прикладі Київської області)*. Київ: Урожай.

Костишин, О. О., 2011. Землеустрій як основа управління земельними ресурсами. *Земле-впорядний вісник*, 1, с. 10–17.

Рижок, З. 2015. Інституціональні засади формування регіональної земельної політики. *Економіст*, 9, с. 13–16.

Третяк, А. М. 2004. *Економіка землекористування та землевпорядкування*. Київ: ТОВ ЦЗРУ.

Ульянченко, О. В. та Рудь, Л. П. 2015. *Економічні, екологічні та соціальні аспекти використання земельних ресурсів в Україні: монографія*. Харків: Смугаста типографія.

Федоров, М. М., 2009. Трансформація земельних відносин до ринкових умов (доповідь). *Економіка АПК*, 3, с. 4–18.

Stupen, R. and Ryzhok, Z. 2018. Methodological approaches on the effective land resources use in the regions of Ukraine. *Scientific Papers Series "Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development"*, 18(4), pp. 353–359.

Стаття надійшла 08.04.2019.

